

CSIKI LÁSZLÓ

Ki kicsoda a magyarban ?

Tudatállapotunkra, önképünk kétségességére vall, hogy koronként újra fel lehet tenni efféle kérdést, és az érvényesnek hat pusztán attól, hogy elhangzott. Igazából úgy hangzik: ki a magyar?

Egészséges ember nem azzal néz tükörbe, hogy ő kicsoda, hanem hogy milyen. Hogy néz ki? Lehet elégedetlen a látványával, átfésülheti, akár átfestheti a haját, mosolyt is tanulhat. Többnyire azonban elfogadja a képét, még ha elégedetlen is vele.

Baj van viszont, ha azt kérdezi magától: ki vagyok én? Ha nem is betegségének, kóros önkínzásának a jele a kérdés maga. Attól még fel lehet tenni. Ilyenket vagyunk, ilyeneket kérdezőnk. Mintha ki sem alakultunk volna még, vagy széthulltunk volna már, és éppen ebbe a kérdésbe kapaszkodnánk.

Tetszetős lenne azt mondani, hogy a kollektív tudatalattiban keresi ki-ki a magyar őst a más nemzetbeliek között. Keresheti – tudatosan – az okát-módját annak is, amiért magyarrá lett, vagy nem lett mássá, és még mindig hűségesen annak vallja magát. Mint ki az eszményi tükörképéhez akar hasonlítani.

Mondható, hogy valóban, „a nemzet műalkotás”. Egyedei akkor sem. Ők nyelvük és kultúrájuk vállalása folytán azok, amik. A vállalás és a megvallás mindannyiszor arra utal, hogy baj van, valakikkel, valamivel (történelmi helyzettel, más többséggel) szemben ki kell állni azért, ami különben természetes lenne, lehetne. A nemzet mintha öncél volna, olyannyira, hogy egyedei számától és helyzetétől is független, az egyedei viszont nem lennének nélküle azok, amik. Ez az ellentmondás élteti a nemzeti tudatot. Az pedig tapasztalat szerint mindig válságos helyzetekben nyilvánul meg. A magyar nemzettudat tehát nem véletlenül tragikus, akárcsak a himnuszunk. És nem csak az elszakadt nemzetrészekben, hiszen az államalkotó magyarság is a dicsőségesen keserves múlt, vagyis az elnyomók elleni küzdelem felemlegetésével fejezi ki a képét. Hősökre és áruháziakra osztja eleit, és azzal önmagát.

Nem tudható viszont, hogy magyarnak lenni ugyanazt jelenti-e ma, mint 1848-ban vagy 1001-ben. Egyelőre úgy látszik, a történetiség feszültséget okoz az önmagunkról alkotott képben. Eleink eszerint mindig nagyok voltak (még bűneikben is). Egészséges „működésünkhöz” tehát felejteni kell őket. A forradalmi hevület akadályozza a mindennapi munkában. Ökölbe szorított kézzel nem lehet dolgozni. És kiderülhetne, hogy ahhoz képest... Hogy mik, milyenek vagyunk igazi valónkhoz képest. Milyenek lehetnénk. A tudatlanság viszont mintha segítene. Vagyis feledve mindig újrakezdünk, újra tanulunk ezt-azt, és nem csupán a történelmi kényszerek miatt. Önvédelemből is. Nem hiába tartják úgy más tájakon, hogy a magyar világtörténelmi folyamatokat elindító, példát adó nemzet, noha példáját ő maga nem követi.

Mást jelent ugyanakkor magyarnak lenni egy független (többségi) államban, és egy más nemzeti többségű (*mégsem idegen!*) ország kisebbségéként. Ez a történelmi-politikai ellentmondás a leginkább érzékelhető, és éppen ez veti fel, mutatja fel legvilágosabban a kérdést: ki a magyar? Bonyolítja a képet, hogy a magyar állam határain belül – a többségi lét előnyeivel és tudatával – az egyén magától értetődőnek véli nemzetisé-

gét, hiszen nem kell megküzdenie érte. Le is gőgöli saját kisebbségeit, még ha azok közül származik is. Legőgöli a szomszédos többségeket is, ha köztük saját „nemzet-részei” élnek. De, legyünk őszinték, ama elszakadt nemzetrészeket is legőgöli, amikor szánakozik sorsukon, vagy akár „segít” rajtuk. Ez fensőbbbségi érzést jelez magában is, és öntudatát erősíti, hogy támogathat, mert van neki miből. Mindez persze azt is jelenti, hogy részeivel együtt önmagát is legőgöli, szánja, azaz mindegyre kétségbe vonja saját kényelmes, magabiztos többségi tudatát. Fel-felteszi tehát a kérdést: mi a magyar?

Nyilvánvaló, hogy a kettős Trianon, a területi, népességi és egyéni tragédiákon túl, a magyarság sérthetlenségének tudatán ejtett sebet, s azt a felejtés alá verelve viseli a legöntudatlanabb magyar is. Ez, és nem oly gyakran hangoztatott nemzeti magányunk, egyedülvalóságunk az igazán gyötrelmes. Hiszen a különösség büszkeségre is ösztönözhet, a magány pedig dacra. Látható jellemvonásaink ezek. Amikor fájdalmak és vereségek negatív lenyomatát, a szilajságot vagy a dölyföt mutogatjuk, kompenzálva. Ezek pedig visszahatnak amazokra, és így lesz a fájdalom diadalmas, az öröm pedig kesernyés.

Miért – ezért? – vagyunk mégis elfogultak, feszélyezettek külföldön? Miért védekezünk gőggel-daccal másfajta többségekbe jutva? Ahogyan a magyar kisebbségek viselkednek az „államalkotó” néppel szemben. Ama vágyott Európában mi is kisebbségek vagyunk (leszünk) államostól, többségi tudattal mégpedig. Máris nehezen viseljük ezt a kettősséget. Magyar polgár irigységében kuncog a „boldogabb nemzetek” szokásain – és erdélyi magyar vihog a magyarok furcsaságain. De még a nyelvén is.

Régi tapasztalat, hogy a kisebbségi sorú-sorsú magyar a szenvedést értékmérőnek, sőt egyenesen értéknek tartja. Egybevág ez azzal, hogy a történelemből is többnyire a sanyarú fordulatokat, a hősi elbukásokat, a hosszú idegen elnyomás alatt tanúsított passzív ellenállást (az „önmegtartást”) idézgetjük alkalmanként. „Magszenvedtünk a magyarságunkért.” Sőt: azért vagyunk magyarok, mert szenvedünk.

Példaként említhető, hogy az erdélyi szellemi életben hosszú időn át a „sajátosság méltósága” szlogenben megfogalmazott *önazonossági* kényszer játszott megtartó szerepet, és hozott létre valós értékeket az irodalomban például (amely kitalálta és kultiválta ezt az elvet). A politikai helyzet változása után úgy látszott azonban, hogy a sajátosság elismertetéséért olyan erőfeszítéseket kellett tenni – méltósággal vagy sem –, amelyek nem csak mástól, az építéstől vonták el az energiát, és önértékké avatták a szenvedést, a megmaradást, hanem azt a látszatot is keltették, hogy *azért* kell mindezt vállalni, hogy felérjük a többségi népeket, melyek sajátosságukat *természetesen* élik meg, és éppen emiatt az „öntudatlanságuk” miatt lebecsültük őket, ha pedig öntudatukat szítva nemzetállamot emlegettek, rettegtünk tőlük és gyűlölettel viszonyoztuk önmeghatározásként „természetes” gyűlöletüket, miközben mi is a magunk nemzeti-szellemi „államát” kívántuk létrehozni, mint természetesnek tartott állapotot. A nemes elv, a sajátosság méltósága végül is jellegzetesen kisebbségi, defenzív természetű volt, és mintegy szentesítette a szenvedést, azzal együtt a kisebbségi *állapotot*, nem csak a „helyzetet”. A nyomás sajtolta ki, és márcsak ezért sem lehetett természetes, és ezért vált ideológiává.

Kisebbség és kisebbségi tudatával küszködő többség, ha magyar, a *sajátosság természetességével* élni láthatólag nem tud, ahogyan azt más népek teszik. Attól „boldogab-bak”, és nem anyagi jólétüktől. Hozzájuk „csatlakozva” (integrálódva remény szerint), kisebbségbe kerülnek a mostanig többségi tudattal élt államalkotók, és még ez a többségi tudatuk is ellentmondásosan kusza, bonyolult. A tetejébe, az államalkotó kisebb-

ségnek további kisebbségei vannak, a kisebbségeknek pedig akár teljes értékű és körű nemzettudatuk...

Annak idején (is) sokan vallották, hogy a kisebbségek helyzetét nem az ide-oda csatolásuk, nem is méltóságos önmagukba zárkózásuk, még csak nem is szenvedések árán kiharcolt jogaik oldják meg, hanem az európai integráció. Amikor „mindenki” kisebbségi lesz, tehát senki sem az. A kérdés utóbb bonyolultabbnak látszik, mint reméltük. A háromnegyed évszázada kisebbségben élő nemzetrészek kénytelen-kelletlen kialakították reakciójukat – reflexeiket – az asszimilációval szemben; a többségi magyarság államban lakó része viszont nem, és éppen ezért nehezebben viseli el az integrációt, bármit hozzon, jelentsen is az. Fogadásához nincsenek meg az eszközei, a reflexei, talán a türelme is hiányzik hozzá. Márpedig a türelem magabiztosság jele volna, a biztos öntudaté. Ekkor tanulhatna az „anyaország” a határokon túlesettektől. Egyúttal visszaigazolná, hogy szenvedéseik nem voltak hiábavalóak, tanulságuk összmagyar példaként használható legalább, még ha ők nem örvendenek is ilyenétan példa-voltuknak...

Még mindig a *ki* a magyar kérdésnél tartunk, noha az bonyolultabb annál, sem hogy érvényes lehetne. Magyarországon belül, csak az utóbbi tíz évben is, politikai kérdés volt ez, nem egyéb, és emiatt megalázóan pontatlan, sőt a sorskérdésekhez képest szánalmasan kisszerű. Egymást váltó közhatalmak minősítették erkölcsileg és politikailag ellenfeleiket a származásuk szerint. Többször hangzott el e maradék hazában az „idegen”, mint akár Romániában a magyarokra. És viszont: a fajmagyar, a mélymagyar, sőt a jelzőtlen alakja is éppoly megvető jelző lehetett itt, mint amott a „bozgor”. És ne szépítsük, ezzel együtt Magyarország közhatalmai ugyanúgy kezelték belső kisebbségeiket (beleértve a nemzetiségeket), mint több szomszédunk is a magyarokat: a nemzetállam kialakításának célzatával. A módszerek kifinomultsága nem változtat a lényegen.

Ez már a *milyen* vagyunk kérdéskörébe vág.

Egy népnél sem alábbvalóak, persze. Fennebbvalók sem. Ezt mindannyiszor elefelejtjük hozzátenni. Tudjuk pedig, még meg is szenvedjük a tudatát. Tudjuk, de nem tudatosítjuk, csak elviseljük.

Magyarország *képe* éppen ilyen: latens. Lappangó, előhívatlan. Emiatt egy kissé sötét. Időnként ilyen-olyan (többszörre önigazoló) célzattal előhívják egy-egy részletét ilyen-olyan csoportok, „hatalmi tényezők” és értelmiségiek, a felnagyított részek pedig még annál is zavarosabbá teszik a képet, mint amilyen bonyolult. Hagyjátok meg a népet saját természetességében, sóhajtana az ember, ha merne. Reménykedik (az ember), hogy gazdagságunk bizonyítéka az is, hogy mindig akad kiemelni való, a másikat agyoncsapó részlet, és alkalmilag a gyöngédséget födi el a harcias indulat, a keménységet a lágy szűrkeség. Biztosan így van, mert így van másutt is, ama boldogoknál.

A széthúzást hánytorgatjuk fel legrosszabb tulajdonságunkként. (Jó azért, hogy mi magunk kárhozzatjuk magunkat érte.) Úgy rémlik, tudatos gonoszsággal törnek egymásra a felek, és még jó ügyekben sem érti egyik a másikat, nem hogy egyetérténe. Bizony mondom, széthúzásunk az okosságunk bizonyítéka. Mindegyre változó, de mindig is köztes földrajzi, történelmi, politikai helyzetünkben az útkeresés vitte egyiket erre, a másikat amarra, és nem a nemzetileg sajátos vagy eredendő gonoszsága. A számítás, persze. Hogy emezekkel vagy amazokkal lenne-e jobb emezek vagy amazok ellenében, kettőjük között. A törökkel-e vagy az osztrákkal? Melyik házból való, netán közülünk választott király alatt? Melyik vallásban? Az alternatívák vonták két-, illetve sokfelé még a jobbakat is – és már csak ezért sincs „egységes nemzet”, nem

Isten büntetéséből, vagy anyagi széttagozódás miatt. Legújabbkori kivételektől, kényszerektől eltekintve, egyetlen dologban mégis egyesültek a széthúzó felek: ha a nagy műalkotást, a nemzetet kellett védeni, menteni. Eppen csak elég nagy veszély kellett hozzá. A kicsi veszélyeket, kényszereket ki-ki felhasználja a maga javára, mások ellenében, de létük fenyegetettségében együtt ragadnak fegyvert, építenek árvízi gátat. Ilyenek vagyunk, köztes állapotúak. Javainkat, helyünket, helyzetünket, lelkünket tekintve is. Nyugatiak Keleten, és keletiek Nyugaton. És másmilyenek is.

Becsülni s nevetni egyaránt lehet ragaszkodásunkat az örökös átmenethez. Önzés az, nem egyéb. Az önzés tartott meg, mondhatnánk erre. A foggal-körömmel ragaszkodás valamihez, ami a miénk, de mi magunk sem tudjuk igazán, mi az. Hogy ki a magyar és milyen.

Nagyobb bajunk mégsem a magyarságunkkal lesz, azt hiszem. Annak tudata megsérült a veszteségekben; tudjuk, hiszen állandóan lábadozunk. De sérültünk mi gyarapodásunk közben is. Ama „puha diktatúrában”, és persze előtte meg utána. Háztáji kertjeink művelése közben elvesztettük a diktatúrával szemben megvédő ösztönünket, elmállott, elaludt. Annak örvendtünk csak, hogy egy kicsit függetlenebbek, szabadabbak vagyunk a kert- és határszomszédainknál. Csakhogy ezeknek a fogalmaknak, minőségeknek nincs középfoka. Valaki vagy szabad, vagy sem, tisztességes vagy sem. „Egy kicsit” és „inkább” nem lehet. Lehetett mégis. Abszurdak vagyunk tehát némileg a maganyugtatókkal. Abszurd látszat az is, hogy felpuhult és önérzetet veszített állapotunk megkönnyíti a csatlakozást, az integrációt. Minthogy Európa kézügyre esik, ahhoz. Nem ellenkezünk annyira az idegenséggel szemben, elviseljük a másfajta törvényeket, hiszen eddig is affélékhez szoktunk. Valahogy majd csak kiügyeskedjük ezt is.

Éltrevalóak vagyunk, bizony. Szívósak ám. Felejtünk, ha kell, emlékezünk, ha muszáj, ha az kell a munkához. Megvagyunk. Élünk. Ahogy lehet, s egy kicsit annak ellenére. Ha nincs egyebünk, megmaradt remek műalkotásunk, a nemzet. Nincs a magyarságnak nagyobb értéke önmagánál. Legnagyobb érdeme nem az, hogy nagyságokat és koronként példát adott a világnak, hanem sajátos és ellentmondásos létezése. Szétszórt, szétesett állapotában is „él nemzet e hazán”, de még más hazákban is. Oly sorban, hogy abból már csak felfelé van út és kilátás.